

TĚŠÍNSKO V PROMĚNÁCH STALETÍ

SBORNÍK PŘEDNÁŠEK Z LET 2008–2009
K DĚJINÁM TĚŠÍNSKÉHO SLEZSKA

RADIM JEŽ – DAVID PINDUR (EDD.)

MUZEUM TĚŠÍNSKA – MATICE SLEZSKÁ
ČESKÝ TĚŠÍN 2010

© Muzeum Těšínska v Českém Těšíně, 2010

ISBN 978-80-86696-12-6

OBSAH

- 7 Slovo úvodem
RADIM JEŽ – DAVID PINDUR

Těšínsko ve středoevropském kontextu

- 13 Přemyslovští králové a slezští vévodové v době vrcholného středověku
ROBERT ANTONÍN
- 25 Hornoslezská knížata a jejich role v lucemburské politice do konce 14. století
MARTIN ČAPSKÝ
- 37 Hornoslezská knížectví v napěťové ose mezi Krakovem, Budínem a Prahou
MARTIN ČAPSKÝ
- 57 „Velcí“ těšínské Piastovci
Politické kariéry Kazimíra II. (†1528) a Václava III. Adama (†1579)
RADIM JEŽ
- 71 Valašská kolonizace na Těšínsku v 16.–18. století
JAN AL SAHEB
- 79 Reformace a počátky rekatolizace v Těšínském knížectví
DAVID PINDUR
- 93 Manželky těšínských Piastovců – soužití z rozumu, či lásky?
RADIM JEŽ
- 107 Mocenskopolitický konflikt o Slezsko v letech 1740–1742 a jeho průběh na Těšínsku
JAN AL SAHEB
- 119 Rozdělené Slezsko v době modernizace
(Od slezských válek do konce Velké války 1740–1918)
DAN GAWRECKI
- 137 Slezsko po roce 1918
MARIE GAWRECKÁ
- 149 Těšínsko v proměnách československo-polských vztahů 1918–1938
IVO BARAN

Varia

- 163 Slezsko a Těšínské Slezsko na starých mapách
ZBYŠEK ONDŘEKA
- 185 Hradní vrch v Těšíně
RADIM JEŽ – DAVID PINDUR
- 201 Pevnostní stavitelství na příkladu fortifikací Těšínského Slezska –
Jablunkovské šance
MARTIN KRŮL
- 215 Heraldické památky Těšínska
KAREL MÜLLER
- 225 Nejstarší dějiny farního kostela v Horních Domaslavicích
(k 250. výročí vysvěcení současného kostela)
DAVID PINDUR
- 237 Staré noviny v Těšíně
GABRIELA CHROMCOVÁ
- 245 Matiční činnost ve Slezsku
VLASTIMIL KOČVARA
- 255 Soupis vyobrazení
- 261 Jmenný rejstřík
- 273 Místní rejstřík
- 281 Autoři příspěvků

RADIM JEŽ – DAVID PINDUR

HRADNÍ VRCH V TĚŠÍNĚ

Hradní (také Zámecký) vrch se skromnými pozůstatky někdejšího pyšného sídla těšínských knížat z rodu Piastovců se vypíná nad řekou Olší, tvořící od poloviny roku 1920 státní hranici mezi Československem a Polskem. První písemná zmínka o hradě v Těšíně, coby přirozeného centra správního okrsku – kastelanie, je uvedena v listině papeže Hadriána IV. z 23. dubna 1155 pro vratislavského biskupa Valtra z Malonne (eps. 1149–1169). Z písemných pramenů následujícího (13.) století nám vystupují i konkrétní jména těšínských kastelánů. Území celého Těšínska bylo tehdy součástí rozlehlého Opolského knížectví. V souvislosti se vznikem samostatného Těšínského knížectví v závěru 13. století nabyl na svém významu i hrad v Těšíně. Stal se rezidenčním sídlem knížete Měška I. (1281–1315/1316), zakladatele těšínské dynastie Piastovců, která vymřela až roku 1653. Snad jen pro úplnost připomeňme, že Měškovu dceru Violu pojal za svou choť Václav III., poslední český král z rodu Přemyslovců.

Samotné počátky hradu nejsou dosud uspokojivě vyřešeny. Dodnes se naskytá otázka, zda bylo předchůdcem hradu v Těšíně starší slovanské hradisko v Chotěbuzi-Podoboře, které existovalo od 8. do 11. století a zaniklo násilným způsobem. Nejnovější archeologické výzkumy na Hradním vrchu poukazují na paralelní osídlení obou sousedních lokalit. Konečné světlo do této problematiky snad vnesou výsledky stále probíhajícího archeologického výzkumu Hradního vrchu v Těšíně. Tento prostor byl však osídlen již dříve – v období neolitickém (4200–1700 p. n. l.), halštatském (650–400 p. n. l.) i kontinuálně v latenském (400–počátek n. l.). Na základě výzkumů z 50. let 20. století byla pro vývojová období této lokality v raném

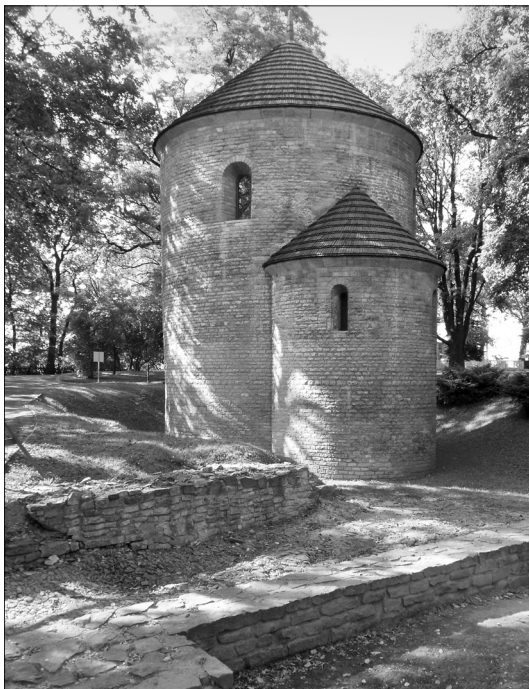

i vrcholném středověku prozatím stanovena následující chronologie: 1) 9.–10. století: vznik dřevěného hradiště; 2) počátek 11. století: výstavba kamenné rotundy a další budování dřevěného hradiště; 3) 11. století–polovina 12. století: přestavba rotundy a další fáze výstavby dřevěného hradiště; 4) konec 13. století (zejména po roce 1281, kdy došlo k vydělení samostatného Těšínského knížectví): zahájení stavby zděného rezidenčního sídla těšínských Piastovců; 5) polovina–konec 14. století (především v období vlády knížat Kazimíra I. /kol. 1315–1358/ a jeho syna Přemysla I. Nošáka /1358–1410/): rozšíření těšínského hradu, vznik nádvoří, sídlo opatřeno obrannými zdmi, hradbou a věží, působení Parlěrovské huti v Těšíně (dodnes dochovaná madona ze Starého trhu v Těšíně, náhrobek Přemysla I. Nošáka ve farním kostele sv. Máří Magdalény v Těšíně).

ROTUNDA SV. MIKULÁŠE A SV. VÁCLAVA

Nejstarší dochovanou stavební památkou na Hradním vrchu, ale i na celém Těšínsku, je bezesporu románská rotunda sv. Mikuláše a sv. Václava. Tento sakrální objekt, který našel své grafické ztvárnění také na současné polské státočce v hodnotě 20 zlotých, se řadí mezi nejvýznamnější rotundy na území dnešního Polska. V Polsku je v současnosti evidováno 11 rotund, většinou však dochovaných jen formou kamenných konstrukčních torz, či pouze základů. Těšínská rotunda je

Rotunda sv. Mikuláše a sv. Václava představuje nejlépe dochovanou památku svého druhu v dnešním Polsku. Je rovněž nejstarším dochovaným sakrálním objektem na Těšínsku, plnícím ve středověku roli kostela pro těšínskou kastelánii. Později sloužila jako zámecká kaple, roku 1839 byla přestavěna v klasicistním slohu. V letech 1947–1955 probíhala náročná rekonstrukce objektu, která ji vrátila vzhled rotundy. Byl proveden důkladný archeologický výzkum pod vedením Aliny Kietlińskiej z varšavského Archeologického muzea a následovalo navrácení do původního stavu pod bedlivým dozorem restaurátorů a konzervátorů. Počátkem 21. století byla v sousedství rotundy odkryta původní dlažba brány s dodnes patrnými vyježděnými koleji od povozů a kočárů (na fotografii v popředí).

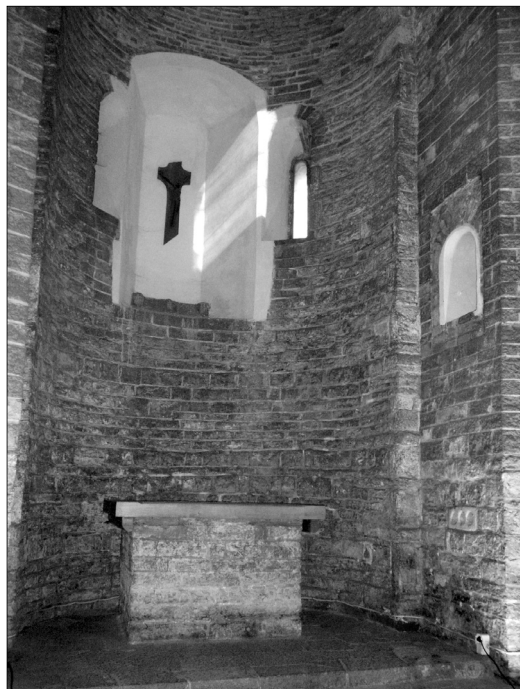

jedinou na území celého Horního Slezska, v Dolním Slezsku nacházíme sakrální objekt tohoto typu ve Stroni (p. Stronia, powiat oleśnicki, gmina Bierutów). Těšínská rotunda náleží do střeoevropské typologické skupiny jednolodních rotund s kruhovým půdorysem a půlkruhovou apsidou (připomeňme známé analogické stavby v České republice: rotundy v Praze, Znojmě, České Třebové, Starém Plzenci, Týnci nad Sázavou, Budči aj.). Tento poměrně rozšířený typ rotund nalezneme běžně v Německu, Rakousku, Slovensku, Maďarsku a zčásti také na Balkáně.

Na vysvětlení formy této sakrální stavby existuje několik názorů. Podle starší interpretace souvisí s christianizací Evropy. Mnozí badatelé hledali architektonickou předlohu v objektech Západořímského impéria (martyria a memorie, které byly propůjčeny k liturgickým účelům prvním křesťanům). Jiná skupina historiků umění a archeologů kladla genezi rotundy do Byzantské říše a do Svaté země. Dokonce i těšínský historik umění a dlouholetý ředitel Muzea Śląska Cieszyńskiego Witold Iwanek (1930–2001) se v roce 1969 přikláněl k názoru, že předlohou byly stavby palácových kostelů karolínské éry (9. a 10. století), přičemž jako bezprostřední předlohu pro těšínskou stavbu určil rotundu sv. Víta na Pražském hradě (poč. 10. století). Podoba, stavební ráz i účel pražské svatovítské rotundy bývá odvozován od palácové kaple Karla Velikého v Cáchách (postavena před rokem 805). V posledních letech však převládl názor, že střeoevropské rotundy nejsou odvozovány od západoevropských palácových kaplí či od balkánských (byzantských) kostelů, ale jsou výsledkem vlastní osobité (i účelové) architektury.

Těšínská rotunda, postavená na počátku 11. století, je orientovanou budovou (východ-západ), loď má vnitřní průměr 6,4 m, vnější 9,3 m, hloubka apsidy pak 1,5 m. Výška lodi činí 13 m (104 vrstev kamení), apsidy 6,8 m (56 vrstev vápenového kamení, prostor uvnitř zdí vyplněn lomovým kamenem, spojeno vápenou maltou). Šířka zdí lodi činí 1,25 m, celková výška rotundy dosahuje zhruba 15 m. Pozoruhodnou zajímavostí je empora se samostatným vstupem z hradu a vstupem do lodi. Při rekonstrukci ve druhé polovině 20. století byla restaurátory v interiéru odkryta gotická malířská výzdoba. Jednalo se o fragmenty modré barvy ve vítězném oblouku. Empora byla restaurována roku 1955 na základě zbytků sloupů a oblouků ve zdi. Je nesena dvěma úplnými sloupy a čtyřmi přístěnnými polosloupky, které vytvářejí tři oblouky. Výška empory činí 2,12 m.

Těšínská hradní rotunda původně patrně plnila funkci hlavního kostela pro širší obvod těšínské kastelánie, jejíž přesný územní rozsah je pro období raného středověku nelehké stanovit. V písemných pramenech je zmíněna poprvé roku 1223 jako kaple sv. Mikuláše platící desátku klášteru premonstrátek v Rybníku. Po vzniku zděného gotického hradu byl objekt rotundy, stojící dosud před branou, začleněn do jeho areálu. Již tehdy byl okolní terén navýšen o 2 m, zazděno románské okno v apsidě a proraženo nové, gotické okno. Rotundu zřejmě poškodil rozsáhlý požár hradu roku 1484. Roku 1495 založil pštinský farář Václav Hynal pro hradní

Se vznikem gotického těšínského hradu bylo zazděno románské okno v apsidě a proraženo nové okno o rozměrech 0,80 × 1,40 m (dnes zazděno). Ve stejné době vznikla také malířská výzdoba kaple. Její torzo představuje gotický ornament rozvinutých růží (rozety). Z původního gotického oltáře se dochoval pouze fragment obrazu madony s děťátkem, který vznikl okolo roku 1460 a nachází se ve sbírkách Muzea Těšínského Slezska (Muzea Śląska Cieszyńskiego), stejně jako Heintzův obraz spolupatrona kaple, sv. Václava, z druhé poloviny 18. století. Výška apsidy dnes činí 6,8 m, její vnitřní hloubka je 1,5 m. Tvoří ji celkem 56 na sebe kladených řad kamení.

kapli oltář zasvěcený Prozřetelnosti Boží, Panně Marii, sv. Janu Křtiteli, sv. Erasmu a sv. Václavu. V období reformace se u dvora vyskytovali evangeličtí duchovní, kteří pravděpodobně i v této kapli konali luterské bohoslužby. Námi sledovaný objekt je spjat i s počátky rekatolizace Těšínska. Někdy na přelomu let 1609/1610 zde čerstvý konvertita, kníže Adam Václav, při katolické mši přijal Tělo Páně před zraky dvořanů. Po smrti Alžběty Lukrécie 16. května 1653 ztratila rotunda funkci hradní kaple. Nová těšínská knížata z panovnického rodu Habsburků již ve staré rezidenci těšínských Piastovců nesídlila, a proto se sloužila mše pouze dvakrát v roce. Z vizitačního protokolu těšínské farnosti z listopadu 1697 se dozvídáme, že tehdejší správce těšínské farní školy Bernard František Pelikán a učitelé František Xaver Pelikán a František Xaver Kliment dostávali za hudební doprovod při zpívaných mších v zámecké kapli o svátcích sv. Václava a sv. Mikuláše rýnský zlatý. V urbáři těšínského komorního panství z roku 1755 nacházíme zmínku o zámecké kapli: *je stará, krytá kopulí a dvakrát v roce, v dny sv. Václava a sv. Mikuláše se zde slouží mše.*

Neutěšená situace se změnila díky rakouskému arciknížeti Karlovi, který zdědil majetky těšínské komory a frýdecké panství po svých adoptivních rodičích, Marii Kristýně (dceři Marie Terezie) a Albertu Sasko-Těšínském. Karel se rozhodl zrenovovat zchátralý areál celého těšínského hradu, jehož objekty téměř dvě stiletí sloužily jen jako kanceláře rozlehlého panství těšínské komory. Téměř celá ruina zámku, dříve honosného sídla těšínských Piastovců, byla s výjimkou věže

a kaple stržena. Kaple (rotunda) byla roku 1839 přestavěna klasicistně podle projektu vídeňského architekta Josefa Kornhäusla. Její dosavadní zdi byly obloženy cihlami, nové architektonické řešení také akceptovalo dřívější navýšení okolního terénu. Těmito radikálními úpravami stavba zcela ztratila svůj archaický charakter i původní výšku. Novogotickému oltáři z roku 1850 dominoval barokní obraz sv. Václava ze druhé poloviny 18. století, který je dnes uložen v sbírkách Muzea Śląska Cieszyńskiego. Tento stav trval až do roku 1941, kdy bylo zjištěno románské jádro stavby. Do konce druhé světové války zde proběhl archeologický výzkum Geoga Raschkeho (v roce 1942 byly mj. odkryty neporušené hroby).

V letech 1947–1955 probíhala náročná rekonstrukce kaple, která jí vrátila původní vzhled rotundy. Byl proveden důkladný archeologický výzkum pod vedením Aliny Kietlińskiej z varšavského Archeologického muzea a došlo k navrácení rotundy do původního stavu pod bedlivým dozorem restaurátorů a konzervátorů (především Zygmunta Gawlika z Krakova). I tehdy byl při výzkumu získán poměrně četný antropologický materiál. Současná anatomicko-morfologická

Arcikníže Karel Habsburský nechal téměř celý Horní zámek s výjimkou Piastovské věže a kaple ve druhé polovině 30. let 19. století strhnout a na jeho místě založil anglický přírodní park. Kaple (rotunda) byla roku 1839 přestavěna klasicistně podle projektu vídeňského architekta Josefa Kornhäusla. Její dosavadní zdi byly obloženy cihlami, nové architektonické řešení také akceptovalo dřívější navýšení okolního terénu. Těmito radikálními úpravami stavba zcela ztratila svůj archaický charakter i původní výšku. Slohově však korespondovala s architekturou Loveckého zámku a oranžerie vybudovaných Karlem Habsburským na místě původního Dolního zámku. Tento stav trval až do roku 1941, kdy bylo zjištěno románské jádro stavby. Po druhé světové válce byla rotundě navrácena původní podoba.

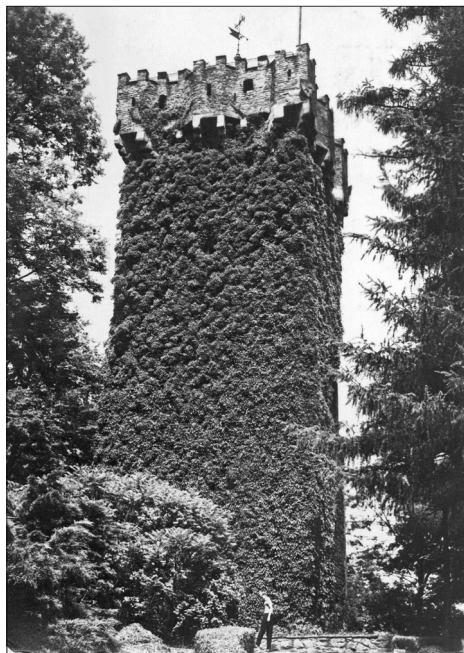
analýza raněstředověkých pohřbů z okolí těšínské rotundy prokázala, že zdejší kostní materiál náleží nejméně 35 osobám (z toho tvořily děti 22,85 %, dospělí pak 77,15 %), přičemž převažují ostatky náležející mužskému pohlaví. Dospělí jedinci pohřbení na Hradním vrchu v Těšíně měli celkově vyšší postavy než jejich současníci v jiných částech Slezska. Jejich ostatky nesou stopy deformací způsobených těžkou fyzickou prací těchto středověkých obyvatel Těšína.

V současnosti je rotunda sv. Mikuláše a sv. Václava využívána jako prostor pro konání koncertů vážné hudby, příležitostných přednášek a akcí pro veřejnost. Ve svátek sv. Mikuláše (6. prosince) se zde konají roráty (adventní ranní mše).

GOTICKÝ HRAD TĚŠÍNSKÝCH PIASTOVců (13.–15. STOLETÍ)

Jak bylo výše naznačeno, těšínský Hradní vrch byl nepochybně osídlen již v raném středověku. Někdy v 9.–10. století zde vzniklo dřevěné hradiště obehnané palisádou a hliněným valem. Jelikož byl Hradní vrch sídlem kastelánie a jejího správce, lze v tomto prostoru předpokládat i jednoduchou obytnou dřevěnou stavbu. Zástavba na nepřilíhající ostrohu nad pravým břehem řeky Olše se podstatně změnila na konci 13. století, což potvrzují před nedávnem provedené archeologické výzkumy, které jsou pro poznání architektonické podoby těšínského sídla ve středověku směrodatné, neboť písemné prameny z tohoto období o Hradním vrchu mnoho nevyprávějí. Za vlády prvního těšínského knížete Měška, tedy na přelomu 13. a 14. století, došlo ke stavbě prvního kamenného hradu. Ten se skládal z obytné a dvou obranných věží a hradebního systému, v jehož rámci stála románská rotunda a snad i další jednodušší stavby, jež tvořily zázemí knížecí rezidence. Ke hradu těsně přiléhalo podhradí obehnané palisádou a od města oddělené padacím mostem. Námi předložená hypotetická podoba, kterou snad v brzké době podhalí kontinuálně probíhající archeologický výzkum, koresponduje s formou, vzhledem a vývojovými stádii ostatních opevněných šlechtických sídel z okolních i vzdálenějších oblastí (hrad piastovských knížat v Lehnici, či hned několik typologicky podobných staveb z Čech z období vlády Václava II.).

Podrobnější informace máme o třech nejdůležitějších stavbách, jejichž základy pocházejí z doby knížete Měška I. Jde o tzv. bergfrit, neboli obrannou věž povětšinou okrouhlého půdorysu. Na Hradním vrchu se takovéto věže nacházely dvě. Mohutnější z nich stávala (a po nedávné restauraci si ji mohou návštěvníci prohlédnout i nyní) v nejzápadnějším cípu návrší. Válcovitá, přibližně 20 m vysoká stavba byla zbudována z vápence a měla průměr více než 12 m, přičemž tloušťka stěny byla 4,2 m. Vnitřní prostor byl vymezen průměrem kolem 3 m. Do tohoto typu věží se vstupovalo ve výšce prvního až druhého nadzemního patra snadno odstranitelným můstkem, nebo žebříkem. Podzemní část mohla sloužit jako vězení. V plášti věže byly střílny a svou dominantní polohou zaručovala dobrý rozhled po

Dominanta hradního vrchu – Piastovská věž – během staletí měnila svou podobu. Její základy byly položeny již za vlády prvního těšínského knížete Měška I. (†1315/1316). Dodnes stojící jádro však pochází z poslední třetiny 14. století, kdy nechal celý hradní areál přestavět Přemysl I. Nošák (†1410). Horní partie Piastovské věže podpírané krakorci byly zbudovány v posledních letech života knížete Kazimíra II. (†1528), přičemž podobné stavební analogie můžeme nalézt u moravského hradu Pernštejn. Věž je vysoká 30 m a člení se na čtyři části.

širokém okolí. Díky své hlavní funkci obdržela i označení – Věž poslední obrany. Strážní funkci plnil i bergfrit vstupu do hradního areálu. Nedaleko příjezdové cesty u brány stávala kruhovitá věž s průměrem 10 m. Šířka jejího pláště byla 3,3 m. Hradní posádka měla z této věže ideální palebnou pozici v případě útoku na nejcitlivější místo celé fortifikační soustavy, kterým byl vstup – brána do sídla těšínských Piastovců. Podobně jako u věže na protilehlé straně Hradního vrchu, o níž jsme se zmiňovali výše, se i do ní vstupovalo ze strany nádvoří pomocí dřevěného můstku. Ze dřeva bylo i vnitřní vybavení rondelových věží – schodiště, jednotlivá podlaží, která sloužila jako palebné pozice obránců fortifikace. Toto architektonické rozvržení a dispozice obranných věží zaručovalo relativně dobrou obranyschopnost celé pevnosti z jihovýchodního i severozápadního směru. Z jižní a severní strany byl hrad chráněn přirozenou překážkou – korytem řeky Olše (v pozdějším období i mlýnským náhonem – tzv. Mlýnkou /p. Mlýnówka/) a o poznání menším tokem Bobrovka.

Funkci obytné věže plnil tzv. donjon (termín pochází z francouzštiny), neboli typizovaná stavba obvykle čtvercového půdorysu s několika patry. Forma těchto věží se do středoevropského prostoru dostala z Francie a byla zde hojně využívána. Již za Měška I. byl postaven donjon, později označován jako Piastovská věž. K její přestavbě a k mohutnému stavebnímu rozvoji celé knížecí rezidence došlo ve druhé polovině 14. století za vlády nejznámějšího představitele zdejší linie piastovského rodu – Přemysla I. Nošáka. Piastovská věž je vysoká bezmála 30 m

a skládá se ze čtyř částí: a) podzemní, která je 6 m pod úrovní terénu a má délku hrany 9,5 m; b) spodní s výškou 10,5 m a šířkou 9 m; c) střední, jež je nejdelší – 15 m, naopak pouze 8,5 m široká; a konečně d) horní, stavebně nejmladší partii, vysokou 4 m a tvořenou korunou s cimbuřím, kterou podpírají krakorce. Věž byla kryta šindelovou střechou ve tvaru jehlanu. Stavební materiál použitý ke zbudování této gotické stavby pocházel z pískovcového lomu u Mistřovic nedaleko Těšina. Vnitřní část věže se člení na sedm pater, spojených ve spodních partiích kamenným schodištěm, jež posléze přechází ve dřevěné. Vzhledem ke stoupající výšce stavby se mění i tloušťka zdiva. U paty činí 2,5 m a těsně pod korunou o metr méně. Proto také dochází k rozšíření vnitřního prostoru pater ze 17 m² až na 31 m². Původní jsou pouze úzká gotická okna, která sloužila jako střílny k obraně hradu. Přestavba této dominanty těšínského vrchu i dalších reprezentačních prostor probíhala nejspíše v režii hutě spjaté s Petrem Parlěrem († 1399), významným architektem a sochařem císaře Karla IV. a jeho syna Václava, ve které vznikly i další hmotné památky dodnes připomínající období života knížete Přemysla I. Nošáka (Těšínská madona a tumba ve farním kostele sv. Máří Magdalény v Těšíně).

Velmi málo informací máme o stavebních aktivitách na Hradním vrchu v 15. století. Nepochybně k nim docházelo, neboť k dílčím, či podstatnějším úpravám se na šlechtických sídlech přistupovalo téměř nepřetržitě. Víme, že již v dobách knížete Boleslava I. (kol. 1400–1431) a jeho potomků byl hrad členěn na tzv. Horní, jenž sestával z hlavní rezidence (paláce?), Piastovské a obranných věží, rotundy i dalších staveb. Předhradí se označovalo jako Dolní hrad. Zde byl vybudován předsunutý systém opevnění, v jehož rámci se nacházelo hospodářské zázemí Horního hradu (obydlí pro knížecí personál a hradní posádku, stáje, chlévy atd.). Z dochovaných hmotných památek stojí za zmínku nálezy pozdně gotických podlahových dlaždic. Ty byly vyzvednuty při archeologických výzkumech Georga Raschkeho a Aliny Kietlínské ve 40. a 50. letech minulého století v prostorách rotundy a v její blízkosti. Dva typy nalezených dlaždic pocházejí z doby konce vlády knížete Přemysla II. (1442–1477). Glazurované dlaždice nesou vyobrazení těšínské orlice s korunou a druhý typ navíc drobný znak města Těšín. Nápis na nich jasně hovoří, kdo je nechal vyhotovit – *Přemysl, z Boží milosti kníže těšínský (Przemislaus Dei gracia dux tesinensis)*. Jelikož části dochovaných dlaždic jsou ohořelé, není pochyb o tom, že byly takto poškozeny při některém z četných požárů Hradního vrchu, patrně již v roce 1483 (1484?), či za vlády Kazimíra II. (1477–1528) o čtyřicet let později.

Právě s osobou knížete Kazimíra, vrchního slezského hejtmána, je spjata další přestavba těšínské rezidence. Zapříčinil ji mohutný požár, který na hradě vypukl v roce 1520. Pozdně gotická přestavba je dodnes dobře patrná na koruně Piastovské věže. Použití stavebních prvků – krakorců a členění cimbuří – poskytuje relativně spolehlivý klíč k jejich datování právě na sklonek vlády Kazimíra II. do 20. let 16. století. Analogické prvky můžeme totiž vidět na západomorav-

ském hradě Pernštejn, který byl v totožném období upravován na přání Viléma z Pernštejna (†1521) a později jeho syna Jana (†1548), s nimiž se těšínský kníže velmi dobře znal. Hrad Pernštejn taktéž zdobí krakorce, které podírají důmyslně členěné arkýře. Na nově přistavěné patro Piastovské věže nechal Kazimír II. na nároží upevnit štíty s erbem těšínských Piastovců, jenž pocházejí z poslední třetiny 14. století. Symbolicky tak odkazoval na slávu svého rodu a jejího nejznámějšího představitele – politika a diplomata Přemysla I. Nošáka. Po smrti Kazimíra II. na těšínském hradě trvale pobývala vdova po Václavu II. (†1524) Anna Braniborsko-Ansbašská (†1539) se svými dětmi a menším dvorem. Jan z Pernštejna, oficiální správce Těšínského knížectví a poručík nezletilého Václava III. Adama, na svěřeném území trvale nepobýval, a tudíž neměl zvláštní zájem nějakým podstatnějším způsobem zvelebovat těšínskou rezidenci.

RENASANČNÍ REZIDENCE POSLEDNÍCH PIASTOVců

Pozdně gotický hrad prošel výraznými úpravami ve druhé polovině 16. století. Ostatně chladné zdi komnat, kvůli úzkým oknům navíc nedostatečně osvětleny, již nemohly vyhovovat nárokům a potřebám jejich aristokratických uživatelů, kteří byli i z jiného prostředí uvyklí na vyšší standart kultury bydlení. Podobně jako v předchozím období se prvotním impulsem k přestavbě staly požáry. Dosti mohutný požár zasáhl město i hrad v roce 1552. Zmínky o něm nacházíme v několika pramenech, v nichž se hovoří, že zkáze podlely zejména písemnosti uložené v knížecím archivu, který se nacházel v komnatách kanceláře přímo v paláci Horního hradu. Z toho můžeme usuzovat, že požár v roce 1552 poškodil zvláště reprezentační a sídelní prostory, jež obývala rodina knížete Václava III. Adama. I proto se na nějakou dobu usadil se dvorem na zámku ve Fryštátě. O 25 let později se v nově založeném urbáři těšínského komorního panství na prvním listu připomíná opětovné běsnění červeného kohouta – [...] z dopuštění Božího léta tisícého pětistého sedmdesátého počítajíc, ten pátek po památce slavného hodu Vzkříšení pana Krista [31. 3. 1570], po 21 hodině oheň hrozný vyšel a tenž zámek Těšín vyhořel. Takové příhody Pán Bůh všemohúcí dále nás všech zachovati rač [...]. I sekretář Eleazar Tilisch (†1612), autor prvního historického pojednání o rodině těšínských Piastovců, učinil do své kroniky k roku 1570 výmluvný zápis – [...] v den sv. Sabiny těšínský zámek z větší části vyhořel [...].

Po těchto katastrofách musel kníže Václav III. Adam přistoupit ke generální opravě svého rezidenčního sídla, na níž se velkou měrou zásobami stavebního materiálu i fyzickou prací podíleli jeho poddaní z okolních vsí. Bohužel neznáme přesnou podobu zámku (označení „hrad“ z typologického hlediska již není přesné) v 16. století. Můžeme se však odvolat na vyobrazení z Meissnerovy topografie, které zhotovil známý český rytec Václav Hollar (†1677). Publikace Daniela

Meissnera vyšla tiskem v roce 1637 a v ní použité vyobrazení města Těšín a přilehlého zámku převzal o několik let později do své práce i Matyáš Merian. Jak bylo obvyklé, Hollar nejspíše při kresebném návrhu použil jako předlohu nějaké starší, nám neznámé vyobrazení, které pocházelo ze druhé poloviny 16. století, a tudíž zachycovalo těšínské sídlo v době života knížete Václava III. Adama.

Velice obdivně, místy až pateticky se o vzhledu zámku zmínil historik Jakub Schickfus († 1636), když napsal: [...] *Mezi světskými budovami je nejpřednější stará knížecí rezidence a vysoký zámek dobře viditelný, který, jak již řečeno, zpočátku od Cesi-míra zbudován, na dost vysokém kopci založen a dobře opevněn tak, že by mohl být mohutnou hraniční pevností, kdyby byl střelbami a patřičnou municí dobře zásoben. U vchodu do tohoto hradu stojí pod klenbou brány, která je vystavěna do oblouku, mnoho různě velkých děl tak, že cizinec může snadno myslet, že kráčí do obydlí Boha války. Světnice*

Hradní vrch na vyobrazení z topografie Matyáše Meriana († 1650), vydané ve Frankfurtu nad Mohanem r. 1650. Merian, švýcarský rytec a nakladatel, se vyučil v Curychu a následně pracoval ve Francii, Holandsku a Říši. Do umění mědiryctví zasvětil i českého rodáka Václava Hollara († 1677), který jako první zhotovil nejspíše podle starší předlohy ze 16. století kresbu města Těšín a přilehlého zámku. Relativně věrný pohled na rezidenci těšínských Piastovců znázorňuje tzv. Horní zámek s vysokou Piastovskou věží, vedle níž vidíme knížecí palác, uprostřed pak Věž poslední obrany a další stavby kopírující hradební zeď. Dobře patrná je i brána do Horního zámku, která byla nedávno objevena při archeologických výzkumech v blízkosti rotundy sv. Mikuláše a sv. Václava. V popředí spojuje oba břehy Olše most zvaný Dlouhý (stojí v dnešních místech mostu Družby).

v zámku jsou krásné a dobře vykonané. Některé leží velmi vysoko, některé uprostřed, některé také hluboko dolů tak, že se k nim musí sestupovati mnoho schodů pod zem. Jsou však přesto pěkné a světlé, protože ze stran světlo do nich nerušeně svítí. Protože tento zámek je od města Těšín něco odloučen, je dobře viditelný [...]. Důraz kladený na fortifikační funkci byl způsoben aktuální situací ve Slezsku, potažmo v celé Evropě, kterou zmítal dosud největší válečný konflikt v dějinách – třicetiletá válka.

Renesanční a manýristickou podobu zámku nám přináší unikátní kresba z roku 1646 uložená ve vídeňském vojenském archivu. Její anonymní autor si s nebývalou precizností všiml téměř každého detailu honosné rezidence těšínských knížat. Dva pohledy – od jihu ze Saské kupy a od severu z Fryštátského předměstí – zachycují situaci během obléhání těšínského zámku císařskou armádou. Do rezidence těšínských knížat bylo možno vstoupit branou u Dlouhého mostu (stál v místech dnešního mostu Družby), či z opačné strany Fryštátskou branou. Před vstupem do Dolního zámku návštěvník minul po levici situovanou velkou baštu, jejíž základy jsou i dnes patrné v nároží stavby Loveckého zámku. V těchto místech stála další brána, nad níž byl umístěn alianční erb těšínských Piastovců a některé z jejich manželek. Dolní zámek tvořila jednoduchá patrová stavba čtvercového půdorysu zakončená střilnami. K ní byla přičleněna tzv. Hodinová věž – relativně vysoká stavba, jejíž horní dvě patra nesly páry zvonů. Kolem hradební zdi vedla cesta vzhůru do Horního hradu. Hlavní část knížecí rezidence tvořil dvoupatrový palác o půdorysu písmene „L“. Jeho fasáda byla zdobena renesančními sgrafity a bosováním (plastické kvádrové zdivo), čtvercová okna zakončovala typické ostění, které je podle tohoto vyobrazení dobře patrné i u nově proražených oken na Piastovské věži. Nejvyšší část Hradního vrchu byla z jihozápadní strany po obvodu obestavěna patrovými budovami, jež sloužily pro ubytování knížecího personálu a jako hospodářské zázemí aristokratického sídla (kuchyně, spížirny, sklepení, stáje ad.). Fronta typově různorodých staveb kopírovala hradební zeď až k věži Poslední obrany, která byla krytá cibulovitou střechou. Uvnitř tohoto komplexu vzniklo prostorné nádvoří, doplněno nejspíše arkádami a kašnou s hlubokou studnou (ta pocházela ze starších dob a mohla dosahovat hloubky až 100 m, tzn. úrovně říčního koryta toku Olše). Na první pohled impozantní pozdně renesanční sídlo těšínských Piastovců ve své podobě bohužel nepřežilo ani poslední členy tohoto rodu.

ZKÁZA A ÚPADEK KNÍŽECÍHO SÍDLA

Za rychlým úpadkem těšínské knížecí rezidence stály události z konce třicetileté války. Ve druhé polovině října roku 1645 totiž rychlým útokem obsadila město Těšín i zámek švédská vojska pod vedením plukovníka Jana Reichvalda. Okupační armáda si nebrala s obyvatelstvem žádné servitky a podobným způsobem

přistupovala také k movitému i nemovitému majetku. Těšínská měšťaná byli nuceni platit vysoké kontribuce, opravovat pevnostní systém na zámku, který byl nechán napospas řádícím žoldněřům. Poslední žijící těšínská kněžna Alžběta Lukrécie před svým spěšným odjezdem do malopolských Keť nestačila ani vydat nařízení, aby byl zámecký mobiliář evakuován na bezpečné místo, a proto nejspíše skončil, podobně jako cenné pražské Rudolfínské sbírky, v rukou Švédů. Ti se nezdřáhali vyplenit např. městský špitál u kostela sv. Jiří na Fryštátském předměstí. Zde dokonce pobili bezbranné ubožáky, při hledání peněz rozkopávali hroby a brutálně znásilňovali ženy a dívky. Na neúnosnou situaci si městská rada stěžovala švédskému generálovi Königsmarkovi, jehož se snažila uplatit četnými dary. Königsmark vyměnil vedení těšínské posádky, která se od počátku roku 1646 připravovala na ofenzivu císařských vojsk. V prostorách Dolního zámku byly budovány valy s palisádami, prohlubovány příkopy a na bašty instalována těžká artilerie.

Tři pluky (celkem 2 500 mužů) Matyáše Dewaggiho dorazily pod hradby těšínského zámku 6. března 1646 a měly za úkol dobýt město i knížecí rezidenci, kterou strážilo asi 300 Švédů. Téměř bez boje se podařilo obsadit město, ale Hradní vrch nadále zůstával v držení okupantů. Ti se nehodlali jen tak vzdát. Více jak sedm týdnů trvalo obležení zámku. Císařské jednotky podkopávaly opevnění těšínského knížecího sídla a pomocí náloží se snažily narušit fortifikační systém. Při jedné z explozí u Dlouhého mostu byla vážně poškozena část Dolního zámku. Silná dělostřelecká palba destruovala taktéž Horní zámek, který se postupem času měnil v ruinu. Bezvýchodná situace švédských vojsk vedla k jejich kapitulaci 21. dubna 1646. Na základě dohody mohli beztrestně se svou výzbrojí opustit Těšín. Tato krátká epizoda v dějinách těšínské knížecí rezidence měla pro její další osud fatální následky. Poté, co se kněžna Alžběta Lukrécie vrátila z Polska, našla své sídlo v tak zoufalém, neobyvatelném stavu, že se rozhodla usadit se ve třech domech na těšínském náměstí, ve kterých strávila posledních sedm let života. O obnovu zámku se již nikdy nepokusila, což mj. dokládá rozsah jeho poškození.

Po smrti poslední Piastovny v květnu roku 1653 připadlo Těšínské knížectví jako odumřelé léno české Koruny habsburským panovníkům. V Těšíně pochopitelně nikdo z nich nesídlil, a proto neměli valný zájem na finančně náročné opravě zdejšího zámku. Částečně byly upraveny komnaty bývalého knížecího paláce, ve kterých nyní měli své pracovny zemští úředníci v čele s hejtmanem, jenž se stal panovníkovým zástupcem pro celé Těšínsko. Bylo zde i sídlo hospodářské správy těšínského komorního panství, spisovna a archiv. I když se zámku vyhnul velký požár v roce 1720, jeho význam jakožto šlechtické rezidence trvale klesal, což dokumentují nejstarší dochované plány města Těšín a Hradního vrchu z 18. století, na kterých již vidíme pouze zbytky z kdysi okázalého sídla – Piastovskou věž, rotundu, přestavěné křídlo knížecího paláce, ruinu severního křídla a obou bergfritů. Podstatně udržovanější byl Dolní zámek se zahradami.

Lovecký zámek v Těšíně byl postaven v letech 1838–1840 na místě tzv. Dolního zámku, který tvořily patrové stavby a dvě mohutné bašty (ty jsou dochovány v základovém zdivu na nárožích). Klasicistní stavba vznikla podle projektu známého vídeňského architekta Josefa Kornhäusla na přání arciknížete Karla Habsburského († 1847). Fotograf na pohlednici zachytil právě projíždějící tramvaj, která od nádraží v dnešním Českém Těšíně míří Hlubokou ulicí (Głęboka) na náměstí v Těšíně, kde svou trať dlouhou 1 800 m na křižení ulic Vyšší brána (Wyższa Brama) a Biłská (Bielska) ukončí. Čtyři elektrické vozy z pražské vagonky Ringhoffer pravidelně jezdily na této jediné lince v letech 1911–1921. Za ukončením provozu byl vznik státní hranice mezi Československem a Polskem.

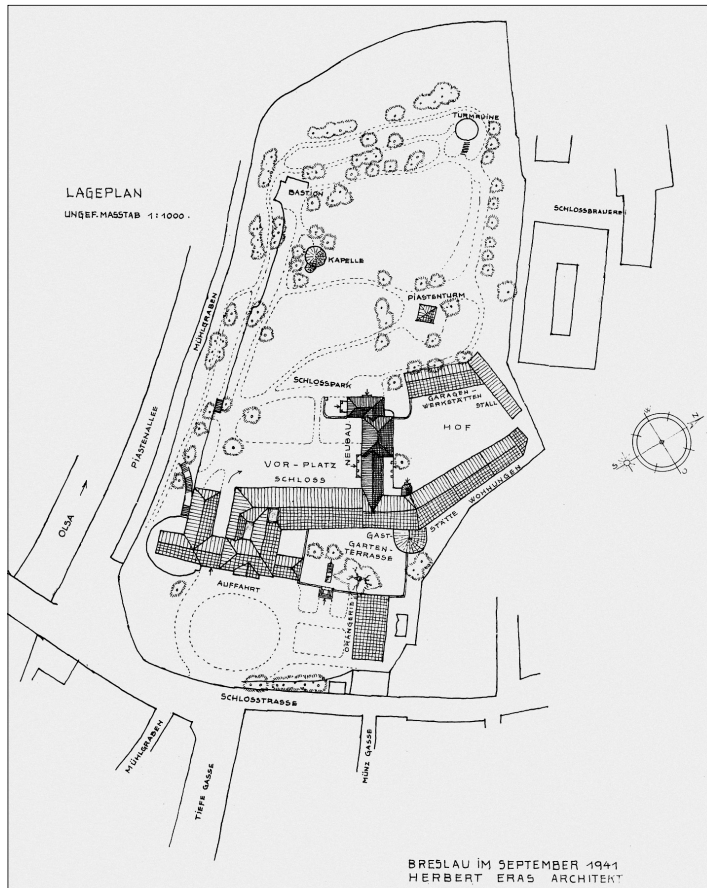
LOVECKÝ ZÁMEK TĚŠÍNSKÝCH HABSBUKŮ

Teprve v 19. století došlo na Hradním vrchu k opětovným stavebním úpravám. Držitel Těšínského knížectví arcikníže Karel Habsburský († 1847) se rozhodl, že si v místech Dolního zámku nechá postavit novou rezidenci. Podle projektu Josefa Kornhäusla († 1860), věhlasného vídeňského architekta, s jehož jménem jsou spojeny přestavby moravských (např. Lednice) a rakouských (Weilburg u Badenu) zámků, kulturních center i obytných domů, byl v letech 1838–1840 vybudován tzv. Lovecký zámek. K jeho stavbě, jež vznikla na základech středověkých a raně novověkých bašt, se použilo materiálu ze zříceniny Horního i Dolního zámku. Kornhäusel zvolil typické formy architektury první poloviny 19. století – úsporný, ale funkční klasicismus doplněný na fasádě pilastry a trojúhelníkovým štítem. Střední část tvoří dvoupatrový zámek, k němuž po stranách přiléhají patrová křídla. Napravo od zámku stála oranžerie, která však byla v roce 1966 rozebrána. Romantickou kulisu Hradního vrchu dotvářel anglický přírodní park s okrasnými

dřevinami; v roce 1914 navíc na přání arciknížete Bedřicha (+1936) doplněn o umělé zříceniny v místech Horního zámku. V nově vzniklých prostorech sídlila správa těšínských komorních panství a byl zde deponován knížecí archiv.

V době nacistické okupace byl vytvořen projekt, v rámci kterého se počítalo s přístavbou dalšího křídla. Vratislavský architekt Herbert Eras v září roku 1941 předložil návrh na vybudování patrové stavby, v níž měl být prostorný sál pro 182 lidí a ubytování pro ředitele celého zámeckého komplexu. V hlavní části Lovec-

Schématický plán Hradního vrchu v měřítku 1 : 1 000 vypracoval vratislavský architekt Herbert Eras v září 1941. Hustým šrafováním do něj zanesl nově plánované křídlo Loveckého zámku, které však nikdy nebylo postaveno. V místech Horního zámku, kde se rozkládal anglický park, je zakreslen půdorys Piastovské věže, rotundy sv. Mikuláše a sv. Václava, umělé zříceniny Věže poslední záchrany a část dochované hradby s bastionem. Na severovýchodní straně Hradního vrchu byl postaven podle projektu Josefa Kornhäusla v r. 1846 knížecí pivovar, v němž se začalo vařit pivo pilsenského typu. To bylo velmi oblíbené nejenom na Těšínsku, ale i v celé Habsburské monarchii a tento úspěch vedl arciknížete Albrechta o deset let později k založení pivovaru v malopolském Živci (Żywiec).

Nové, nikdy nerealizované křídlo Loveckého zámku mělo mít podle projektu architekta Herberta Eliase z r. 1941 dvě podlaží. V přízemí se počítalo s byty úředníků a zaměstnanců vlastivědného muzea a v patře pak s velkou zasedací místností o kapacitě 182 míst. Stavba měla mít dva balkony a terasu. Do Loveckého zámku se mělo přestěhovat jedno z nejstarších muzeí ve střední Evropě (dnes Muzeum Śląska Cieszyńskiego), založené Leopoldem Janem Šeršníkem již v r. 1802, které od r. 1931 sídlilo v paláci Larisch-Mönnichů. Zamýšlelo se zde i s umístěním bohatých knižních fondů a s otevřením veřejné knihovny.

kého zámku se plánovalo umístění vlastivědného muzea, boční křídla měla být upravena na městské byty (určené nejspíše pro úředníky). Realizace byla patrně spojena s probíhajícím archeologickým výzkumem Georga Raschkeho a s celkovou revitalizací Hradního vrchu. Plány s ohledem na další vývoj však nebyly nikdy realizovány.

Po válce se do Loveckého zámku přemístila hudební škola a v roce 2005 se nově zrekonstruované boční křídlo stalo sídlem Slezského zámku umění a podnikání (Śląski Zamek Sztuki i Przedsiębiorczości), který zde pořádá výstavy, konference a různé kulturně-společenské akce. Na zámku spravuje také informační centrum a hotel s vinárnou. Hradní vrch se stal vyhledávaným cílem turistů i obyvatel obou sousedících měst, jež s oblibou využívají klidu zámeckého parku a někteří z nich vystoupají schodištěm na vrchol Piastovské věže, aby se pokochali rozhledem po širokém okolí. Často však ani neví, že zde před staletími stával mohutný gotický hrad a posléze honosné renesanční sídlo těšínských Piastovců.

LITERATURA

BENATZKY JINDŘICH – HAVLÍČEK BEDŘICH, *Knižecí zámek v Těšíně (Cieszyn, Polsko)*, Těšínsko 13, 1970, č. 4, s. 47–49.

BENATZKY JINDŘICH (ed.), *Těšín v relacích kronikářů 17. století*, Těšínsko 34, 1991, č. 1, s. 1–10.

BRÓZEK LUDWIK, *Dawne widoki Cieszyna*, Cieszyński Rocznik Muzealny 1, 1969, s. 101–105.

CZECHOWICZ BOGUSŁAW, *Zamek jako manifest władcy – przyczynek do dziejów i ikonologii zamku w Cieszynie*, in: Marcel Antoniewicz (ed.), *Zamki i przestrzeń społeczna w Europie Środkowej i Wschodniej*, Warszawa 2002, s. 529–536.

GOJNICZEK WACŁAW, *Okupacja szwedzka księstwa cieszyńskiego w czasie wojny trzydziestoletniej i stosunek do niej miejscowego społeczeństwa*. In: Jan Harasimowicz – Piotr Oszczanowski – Marcin Wisłocki (edd.): *Po obu stronach Bałtyku. Wzajemne relacje między Skandynawią a Europą Środkową/On the Opposite Sides of the Baltic Sea. Relation between Scandinavian and Central European Countries*. Wrocław 2006, s. 103–108.

GRYC JANA, *Zespół gotyckich płytek posadzkowych z Góry Zamkowej w Cieszynie*, *Archæologia historica* 34, 2009, s. 359–366.

IWANEK WITOLD, *Kilka uwag o romańskiej rotundzie zamkowej w Cieszynie*, *Cieszyński Rocznik Muzealny* 1, 1969, s. 81–99 (v české jazykové mutaci viz *Nejstarší stavitelská památka na Těšínsku*, *Těšínsko* 12, 1969, č. 2, s. 1–4).

JEŽ RADIM, *Správa Těšínského knížectví Janem z Pernštejna v letech 1528–1545*, *Práce a studie Muzea Beskyd – Společenské vědy* 20, 2008, s. 225–267.

KIETLIŃSKA ALINA, *Gród wczesnośredniowieczny na górze zamkowej w Cieszynie w świetle badań w latach 1949–1954*, *Materiały wczesnośredniowieczne* 5, 1960, s. 63–96.

KOUŘIL PAVEL – PRIX DALIBOR – WIHODA MARTIN, *Hrady českého Slezska*, Brno – Opava 2000.

KUŚ WIESŁAW, *Tymczasowe sprawozdania z badań archeologicznych średniowiecznej wieży cylindrycznej odkrytej na górze zamkowej w Cieszynie*, *Pamiętnik Cieszyński* 11, 1996, s. 7–13.

MAKOWSKI MARIUSZ, *Góra Zamkowa w Cieszynie*, Cieszyn 1999.

PETER ANTON, *Burgen und Schloesser im Herzogthum Schlesien I, II*, Teschen 1879–1894.

POPIOLEK FRANCISZEK, *Das Piastenschloß in Teschen*, *Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Schlesiens* 6, 1910/1911, s. 124–128.

POPIOLEK FRANCISZEK, *Zamek piastowski w Cieszynie, jego przeszłość historyczna i przedhistoryczna*, Instytut Śląski, Komunikat 7, seria VII, B. m. a b. d. [Katowice 1947].

RESUMÉ

CASTLE HILL IN CIESZYN

The site on the so-called Castle Hill close to Cieszyn was inhabited as early as in the 9th century. First of all, a wooden fortified site was established there and later a stone rotund was built in the 11th century with ongoing Christianization. Rebuilding of the medieval castle was started under the reign of the first Těšín Piasts at the turn of the 13th and 14th centuries. The look of the castle was changed significantly under the reign of Přemysl I, when a massive Gothic seat was built with a high residential tower (donjon) that is still preserved today. In the 16th century, the princes started reconstruction in the Renaissance style after a few fires. The noble seat was destroyed during a siege at the end of the Thirty Years' War and was never restored to its original state. In the years 1838–1840, the Habsburgs had a summer residence built in the lower parts of the castle hill which was the seat of the Těšín Chamber administrators.

POŘADATEL: Muzeum Těšínska

MÍSTO A DATUM KONÁNÍ: Hradní vrch, Těšín, Polsko (Góra Zamkowa, Cieszyn),
18. června 2009

TĚŠÍNSKO V PROMĚNÁCH STALETÍ

SBORNÍK PŘEDNÁŠEK Z LET 2008–2009
K DĚJINÁM TĚŠÍNSKÉHO SLEZSKA

RADIM JEŽ – DAVID PINDUR (EDD.)

© 2010 Vydalo MUZEUM TĚŠÍNSKA, P. O., Hlavní tř. 15, 737 01 Český Těšín
a MATICE SLEZSKÁ – TĚŠÍNSKÁ OBLAST, Hlavní tř. 1a, 737 01 Český Těšín

Redakce PHDr. RADIM JEŽ, PHDr. DAVID PINDUR

Odborná spolupráce PHDr. JAN AL SAHEB

Grafická úprava a sazba KAZIMIERZ GAJDZICA

Podklady pro rodokmeny PHDr. RADIM JEŽ

Podklady pro rejstříky PHDr. JAN AL SAHEB, PHDr. RADIM JEŽ

Jazyková editace MGR. LUCIE BRŇOVJÁKOVÁ

Překlady resumé MGR. LENKA MANDRYSOVÁ

Tisk a vazba **FINIDR** FINIDR, S. R. O., Český Těšín

Všechna práva vyhrazena

Vydání první, Český Těšín 2010

ISBN 978-80-86696-12-6